

Мери З. Стојковић*
Центар за социјални рад Власотинце и Црна Трава

ЛИЧНОСТ, ПОРОДИЧНИ РИЗИКО-ФАКТОРИ И ПСИХОПАТИЈА КАО ПРЕДИКТОРИ КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА

Сажетак

Истраживање је спроведено са циљем утврђивања повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и димензија криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела. Истраживање је спроведено током октобра месеца 2015. године на територији Србије, у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Истраживање је примењено на узорку од укупно 100 испитаника, мушког пола, узраста од 14 до 20 година. Постављени основни циљ овог истраживања, који се тицао односа између наведених конструката делимично је остварен. Од црта личности најбољи предиктор криминалног понашања је димензија Поштеће. Поштеће/Скромност је значајни предиктор критеријумских мера Старост приликом извршења првог кривичног дела и Броја извршених кривичних дела. Када је реч о психопатији криминално понашање најбоље предвиђају Афективитет и Необуздани животни стил. Налази су показали да су од породичних ризико-фактора у највећој мери повезани са критеријумским мерама: Слагање испитаника са мајком, Слагање испитаника са оцем и присуство Криминалитета у породици.

Кључне речи: малолетници, криминално понашање, породични ризико-фактори, црте личности, НЕХАСО модел личности, психопатија.

---

* merinesic@live.com

УВОД

Малолетничко преступништво представља специфичан, комплексан и мултифакторски условљен социјални проблем са којим се суочава свако друштво, независно о степену друштвено-економског и културног развоја. Проблеми понашања и сукоб са законом деце и младих у нашем друштву су током последње две деценије у експанзији, док постојеће услуге и третмани за ову врсту проблема нису довољно развијени. Недостаје континуитет заштите, нема специјализованих третмана за озбиљније форме проблема понашања, док је подршка у оквиру природне средине младе особе недовољна, неодговарајућа и неблаговремена (Хрнчићи Цамоња-Игњатовић, 2010). Ако имамо у виду резултате светских истраживања који показују да криминална каријера насилних преступника почиње на раном узрасту (што се раније испољи насиље то је већа вероватноћа прогресије у озбиљни, насилни и „хронични” криминалитет), намеће се потреба детаљнијег бављења питањима раног откривања и благовременог интервенисања код деце која су у ризику од вршења најтежих кривичних дела (Loeber, Farrington, Petechuk, 2003, према Стевковић, 2007).

КРИМИНАЛНО ПОНАШАЊЕ И ЊЕГОВИ РАЗВОЈНИ АСПЕКТ

У модерној криминологији постоје два основна приступа при објашњењу малолетничког криминалног понашања. Први је индивидуалистички оријентисани теоријски приступ, други је класични социјално оријентисани теоријски приступ. Кроз први индивидуалистички оријентисани теоријски приступ, криминалитет малолетника се објашњава био-психо конституцијом.

Дакле, у питању су биолошке и психолошке теорије:

а) Биолошка објашњења можемо поделити у две групе – на ранија и новија:

– у ранија спадају Ломбросов еволуциони атавизам, учење о телесној конституцији (Sheldon & Glueck, према Игњатовић, 2015) и наслеђивању криминалних склоности (Goddard & Hooton, према Игњатовић, 2015);

– у новија објашњења су сврстана биохемијска, она о хиперактивности и тешкоћама у учењу, као и проучавања близанаца, усвојеника и хромозомске ненормалности (Игњатовић, 2015).

б) Што се тиче психолошких објашњења ту спадају: Фројдово психоаналитичко учење; схватање о моралном развоју личности (Piaget, према Игњатовић, 2015); концепција о интерперсоналним нивоима; о адолесцентским механизмима превладавања; о криминалној личности (Yochelson & Samenow, према Игњатовић, 2015); о психопатама и социопатама; и о менталној болести као фактору криминалитета малолетника.

ЛИЧНОСТ И КРИМИНАЛНО ПОНАШАЊЕ

У објашњавању феномена криминалног понашања, које се уопштено назива друштвено неприхватљивим, посебна пажња, осим социјалних, културних чинилаца и стицаја околности, поклања се особинама личности. Многа истраживања поткрепила су доказе о повезаности или условљености таквог понашања и особина као што су емоционална стабилност, фрустрациона толеранција, упорност и других особина личности у ужем смислу, које представљају релативно стабилну организацију мотивационих склоности индивидуе, која произилази из интеракције биолошких порива и социјалне и физичке околине (Ћирић и Димитријевић, 2009).

У последње време се врше покушаји да се улога личности у објашњењу овог понашања посматра развојно како би се утврдила динамика настанка про-криминалних диспозиција, али и извршили покушаји преваленције њеног настанка (Savage, 2009).

Бављење проблематиком криминалне личности може се представити кроз три одвојене историјске фазе, које су се надовезале једна на другу (Ћирић и Димитријевић, 2009) :

1. Прву фазу карактерише инсистирање на апсолутној специфичности криминалне личности;
2. Током друге фазе, као последица утицаја психоанализе, истицало се да антисоцијалне тежње латентног карактера постоје и код неделиквената, те да оне не дискриминишу апсолутно криминалну и не криминалну популацију;
3. У трећој фази тврдило се да је концепт криминалне личности само “радна хипотеза” и да је разлика између деликвената и неделиквената само у степену испољавања.

Све ове теорије криминално понашање доводе у везу са психолошким карактеристикама личности, док деловање социјалних фактора занемарују у потпуности или их сматрају факторима секундарног значаја (Ћирић и Димитријевић, 2009).

Ајзенкова теорија личности и криминално понашање

Прва теорија личности која је у свом концептуалном оквиру садржала и експлицитну теорију криминалитета била је теорија Ханса Ајзенка. Ајзенкова теорија је била доминантна истраживачка парадигма, а може се рећи да је и данас утицајна у психолошком истраживању криминалитета, на основу ње је сакупљено доста емпиријских налаза (Cale, 2006).

Ајзенкова теорија претпоставља да се развој личности остварује кроз интеракцију наслеђене структуре личности појединца и утицаја средине. Криминално понашање је у оквиру Ајзенковог схватања, оправдано изучавати једино у оквиру психологије понашања, јер је оно последица заједничког утицаја генетских предиспозиција, услова средине и процеса социјализације (Димитријевић, 2006).

Ајзенк (Eysenck & Eysenck, 1976) је базични простор личности одредио помоћу три фактора личности а то су: Екстраверзија, Неуротицизам и Психотицизам. Ови фактори су концептуализовани као димензије личности, а не као типови, то значи да свака особа поседује место на континууму мерене димензије. У Ајзенковој теорији димензија Екстраверзије се заснива на Павловљевим експериментима са класичним условљавањем. Срж ове димензије чине индивидуалне разлике у прагу дражи на које централни нервни систем реагује.

Петофакторски модел личности (BigFive)

Лексичка истраживања базичне структуре личности су показала да се структура личности оптимално може објаснити са пет широких димензија, па је због тога овај приступ добио назив *модел пет фактора* (Costa & McCrae, 1992). Петофакторски модел садржи пет димензија: Неуротицизам (емотивна нестабилност, депресија, анксиозност), Екстраверзија (дружељубивост, активитет и одлучност), Сарадљивост (емпатија, несклоност ка сукобљавању са другима, алтруизам), Савесност

(моралност, потреба за редом, изражен мотив за постигнућем) и Отвореност за искуства (маштовитост, интелектуална радозналост, независност мишљења).

HEXACO шестофакторски модел личности

Новија лексичка истраживања личности су показала да пет фактора можда не представљају најоптималнији модел за описивање структуре личности (Saucier, 2009). HEXACO модел личности садржи шест широких домена личности који га конципирају (Ashton, Lee, & de Vries, 2014): Поштење (H-Honesty/Humility), Емоционалност (E-Emotionality), Екстраверзија (X-eXtraversion), Сарадљивост (A-Agreeableness), Савесност (C-Conscientiousness) и Отвореност (O-Openness). Постоје значајне сличности и разлике између петофакторског модела личности (BigFive) и новог модела личности HEXACO модела. Димензија Неуротицизма из BigFive модела у HEXACO моделу више не носи то име, већ је промењена у Емоционалност. Ово није случајност, јер се садржај нове црте само делимично поклапа са Неуротицизмом. У новој димензији нема импљусивности, хостилности и депресивности, она се пре свега базира на доживљајима анксиозности, страха и емоција које настају у социјалним интеракцијама (Lee & Ashton, 2004). Дакле, фактори Емоционалности и Сарадљивости представљају ротиране факторе Неуротицизма и Сарадљивости, маркери иритабилности и хостилности се у новом моделу налазе на негативном полу фактора Сарадљивости (de Vries, Lee & Ashton, 2008).

Највећа разлика између Петофакторског модела личности и HEXACO модела је појава шестог фактора личности, названог Поштење/Скромност. Овај фактор је веома важан када говоримо о HEXACO моделу и његовом повезаношћу са криминалним понашањем.

ПСИХОПАТИЈА КАО ПРЕДИКТОР КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА

Психопатија је један од психолошких појмова који има дугу историју. На основу радова Пинела, Причарда, Снека и Крепелина, психопатију можемо дефинисати на следећи начин: у питању је патолошко импулсивно, сурово, безобразно,

неодговорно, самоповређујуће понашање са одсуством кајања и очуваним способностима резоновања; понашање са деструктивним социјалним последицама при том особа не осећа срам; дефект у карактеру особе који као последицу има “морално лудило”, односно неразвијеност моралних норми; аморално понашање које карактерише лагање, превртљивост и вршење кривичних дела (Hare, 2003).

Када је у питању осуђеничка и форензичка популација, инструмент који се најчешће користи за процену психопатије је Чек листа коју је конструисао Роберт Хејр (Hare, 2003). Хејров инструмент за процену психопатије обухвата два фактора који мере интерперсоналне и бихејвиоралне аспекте психопатије, између нивоа фактора и нивоа специфичних ајтема могуће је постулирати још један ниво психопатије који чине модалитети фактора (Hare & Neumann, 2010).

Роберт Хејр (Hare, 1998) је увео нов концепт криминалне психопатије као независан таксон у односу на постојеће нозолошке категорије, и утврдио да психопатија чини језгро криминалне личности, али да криминално понашање није срж психопатије. Хејров четворофакторски модел психопатије дефинише криминално понашање као један од сржних аспеката психопатије (Hare, 2003).

Већина аутора верује да је нестабилна и инконзистентна мајчинска фигура као и одбацивање и емоционална депривација у раном, вулнерабилном узрасту може произвести тешкоћа у идентификацији. Guttmacher (Guttmacher, 1953, према Момировић и Поповић, 2002) психопатско понашање посматра као резултат афективне депривације и изгладњивања у првим годинама живота.

Карпман (Karpman, 1948a) је развио концепт који се састоји од две групе: примарна и секундарна психопатија. Он је тврдио да је примарна психопатија ендогено, конституционално стање на које снажан утицај имају биолошки фактори и који се заснива на специфичним карактеристикама личности (Karpman, 1948a). Секундарна психопатија је пресудно одређена догађајима током онтогенетског развоја и то пре свега факторима социјалне средине као што је злостављање или занемаривање.

Психопатске црте личности као предиктори криминалног понашања адолесцената

Они који спроводе истраживања у овој области питају се да ли психопатија има своје корене у детињству, ако је тако, да ли синдром психопатије показује стабилност током животног века, од детињства и раног адолесцентног доба до одраслог доба (Salekin, 2008).

Преадолесцентски и адолесцентски узраст представља развојне фазе у којима долази до промене динамике многих људских карактеристика. Једно од основних питања која се постављају јесте да ли су црте психопатије стабилне у овим фазама развоја или пролазе кроз мање или веће промене (Међедовић, 2015). Већина истраживача који су се бавили овим питањима сконцентрисали су се на преадолесцентски период и касније фазе развоја. У истраживању Фрика и сарадника деца просечне старости 10,5 година праћена су током четворогодишњег периода (Frick, Kimonis, Dandreaux, & Farrell, 2003). Резултати су показали не само да постоји стабилност психопатских индикатора у овом периоду већ и једну интересантну тенденцију: деца која су на првом мерењу имала веће скорове на цртама су показала благи пад црта психопатије на следећим мерењима за разлику од деце са ниским скоровима који су остали стабилни током времена. То значи, да се већ на уласку у адолесценцију може детектовати тенденција пада изражености психопатских маркера. Овај пад, иако мали у интензитету потврђен је и у наставку адолесценције: на узрасту од 14 до 18 година забележено је значајно смањење изражености на емоционалној површности у интерперсоналним односима (Pardini & Loeber, 2008).

Децу са раним психопатским индикаторима карактерише, у односу на осталу децу са проблемима понашања, више проблема са чуварима реда, глобално виши скор интелигенције (Хрнчић, 2007). Психопатија је повезана са криминалитетом и на ранијим узрастима. На адолесцентном узрасту психопатија је значајно израженија у узорку институционализованих деликвената него у упареној контролној групи, такође корелира са коришћењем канабиса, алкохола (Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers & Sejourne, 2009).

У поређењу са BigFive моделом, највећа разлика је појава шестог фактора, названог Поштење/Скромност (H-Honesty/Humility). Постоје емпиријски налази који говоре у прилог хипотези да шести домен личности Поштење/Скромност (H-Honesty/Humility), може бити изузетно важан за објашњавање психопатије. Домен Поштење/Скромност, описују појмови попут честитости, искрености, осећаја за фер-плеј, лојалности и скромности насупрот превртљивости, лицемерности, уображености, лукавости и похлепе. Тако је показано да аспекти Поштења остварују веће корелације са психопатијом него што су оне које се обично пријављују у налазима о повезаности Петофакторског модела и психопатије: Правичност (-.75), Искреност (-.57), Избегавање похлепе (-.49) и Скромност (-.62), док сам домен корелира са (-.72) (Lee and Ashton, 2005). Такође, поред психопатије, Поштење негативно корелира са мерама егоизма, аморалности и Макијавелизма (de Vries and van Kampen, 2010).

HEXACO модел личности је веома важан у области психопатије зато што је нови фактор личности Поштење/Скромност концептуално повезан са психопатијом. Први емпиријски налази су показали не само то да Поштење/Скромност негативно корелира са психопатијом, већ и то да су у шестофакторском моделу корелације између Сарадљивости, Савесности и психопатије ниже него у петофакторском моделу личности (Ashton, Lee, & Son, 2000). Резултати студије Међедовића (2010) у којој су учествовали адолесценти, старости од 15 до 22 године којима је изречена васпитно-поправна мера упућивања у Васпитно поправни дом, показују да је димензија Сарадљивости у негативној корелацији са сва четири модалитета психопатских црта. У студији утврђене су такође и позитивне корелације димензије Екстраверзије са сва четири модалитета психопатских црта. Особине личности су биле постулиране моделом Великих пет.

Регресионе анализе су показале следеће: када се општи скор са SRP3 теста који испитује психопатију регресира на HEXACO црте личности, као најважнији предиктор се истиче Поштење/Скромност, затим Емоционалност а онда Сарадљивост и Савесност (de Vriesetal, 2008). Дакле, у продукцији психопатских црта личности, учествују Непоштење, ниска Емоционалност која представља емоционалну неосетљивост, ниска Сарадљивост која представља антагонизам према другима и ниска Савесност која представља импулсивност и непромишљеност.

У једном истраживању које је спроведено у казнено-поправним заводима, на територији Србије, криминални рецидив је коришћен као примарни бихејвиорални критеријум који је тежио да се објасни помоћу диспозиционих конструката, пре свега

личности и психопатије. Међедовић (2015) је у овом истраживању користио три мере мултиплог криминалног повратништва: број извршених кривичних дела, број правоснажних пресуда и број издржаних затворских казни. Резултати показују биваријантне повезаности рецидива са мерама психопатије, тј. системске корелације са цртама Интерперсоналног, Животног стила и фактора Антисоцијалности (Међедовић, 2015).

Средински утицаји на развој психопатских црта

Иако ранија истраживања показују да присуство психопатских особина код младих без емоција нису повезана са негативним искуствима из детињства, новија истраживања показују да постоји веза између раних трауматских искуства, психопатске структуре детета и касније учешће у правосудном систему због различитих кривичних преступа (Kerig, Bennett, Thompson, and Becker, 2012).

Morasch (Morasch, 1983, према Даруши, 2015) примећује да је квалитет породичног окружења веома важан аспект у етиологији развоја психопатије и деликвенције уопште. С обзиром да је породица веома важна за развој емпатије и оријентације на друге, јасно је да дезорганизоване, нестабилне породице, са родитељима чије је ниско развијено осећање емпатије и праведности за друге, пружа велику шансу за развој будућих генерација са препознатљивим моделом и сличном оријентацијом према другима. У високо развијеним економским срединама је све више оваквих породица. Чак и у ситуацијама када родитељи и нису криминално понашања, модел комуникације може индиректно промовисати и развити криминално понашање њених чланова. Једна врста срединских утицаја се посебно истражује јер подаци показују да представља поуздан предиктор психопатије: злостављање и занемаривање (Lang, af Klinteberg, & Alm, 2002). Велики број налаза који показује да су злостављање и занемаривање повезани са карактеристикама које вероватно представљају суштинске маркере психопатије: афективном површношћу. Ова искуства остављају трага у неуробиологији јединки које га доживљавају. Рано злостављање и занемаривање утиче на промене активности амигдале и НРА-осу (хипоталамус-хипофиза-надбубрежне жлезде) што доводи до слабог и површног одговора на стресне стимулусе (Daversa, 2010). Испитаници код којих је током детињства забележено злостављање и

занемаривање показују слабију способност идентификације емоција код других особа у средњем одраслом добу (Young & Widom, 2014). На основу ових налаза који показују не само да постоји веза између злостављања/занемаривања и безосећајности код деце, већ и да средински фактори пре свега делују на отупљивање емоција туге и беса код деце (Kerig, Bennett, Thompson, & Backer, 2012).

Ризична понашања мајке (психопатологија, криминално понашање, злоупотреба психоактивних супстанци) фацитирају појаву неустрашивог темперамента детета, где оно не успева да развије савест и моралне норме, а онда тај темперамент олакшава појаву психопатских црта, поготово ако родитељи практикују обрасце васпитања који се заснивају на испољавању силе (Kochanska, Kim, Boldt, & Yoon, 2013).

ПОРОДИЧНИ РИЗИКО-ФАКТОРИ КАО ПРЕДИКТОРИ КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА

Данас се све чешће сусрећемо са породицама у којима су односи поремећени и нескладни, а деца због своје рањиве доби постају најугроженији субјекти. Због природе родитељског односа надређености и зависности деце од родитељске бриге, пажње и љубави, кад родитељи затаје, жртве су њихова деца. Поремећаји у брачним односима сматрају се једним од фактора девијантности, како код родитеља, тако и код деце. На ове поремећаје подједнако утичу емоционални и социјално-економски фактори. Обично су праћени и поремећајем целокупних породичних односа, условљених сталним сукобима међу супружницима, алкохолизмом или криминалним понашањем.

Чињеница да преступници имају посебне психолошке карактеристике, такође, не значи да треба запоставити друге факторе (нпр. непотпуност породице, присутност криминалног понашања међу члановима породице, лош социјални статус) (Голубовић, Лакић, и Илић, 2002). Када се говори о етиопатологији криминалног понашања, већина аутора различитих теоријских усмерења, наводи да су утицаји примарне породичне средине и утицаји вршњачке групе значајни криминогени фактори. VanDalen (Van Dalen, 2001) је испитивао малолетничко криминално понашање, и њихова кривична дела кроз три истакнуте функције: конзумирање дроге, историја насиља у породици, и унутрашње неуролошке и/или когнитивне рањивости. По њему, свака од ових функција

може да буде индикатор криминалног понашања код малолетника. Он је у својој студији испитивао малолетне преступнике који имају историју породичног насиља, било као сведоци екстремног насиља (када чланови породице физички нападају један другог, или када прете један другом оружјем) или као мета бруталности, и упоређивао их са децом која нису злостављана и занемаривана која су починила кривична дела. Резултати истраживања су показала да су деца са историјом насиља у породици ухапшена чешће као малолетници, тј. да су рано почели са вршењем кривичних дела, него деца која нису имала историју насиља у породици (26% наспрам 17%), такође, су деца са историјом насиља ухапшена чешће за насилна дела (11% у односу на 8%) (Van Dalen, 2001).

Присуство криминалитета у породици

Посебан криминогени ризик носе оне породице које су оптерећене, поред наведеног, још и социјално-патолошким појавама (алкохолизмом, употребом дрога, промискуитетним понашањем или проституцијом родитеља), криминалитетом у породици, тешким материјалним стањем, сексуалним и физичким злостављањем (Голубовић, Лакић и Илић, 2002).

Непотпуне породице

Породица је најважнија друштвена институција за васпитање, образовање и заштиту, на основу наведеног, узроке друштвено неприхватљивог понашања малолетника, треба првенствено тражити тамо где деца и малолетници требају бити најсигурнији, дакле у породици.

У овом новом времену, породица је у свим својим сферама доживела такву деструкцију да су све њене функције нарушене. Сиромаштво, незапосленост, избеглиштво, расељеност, и тешко прилагођавање у новој животној средини, све су то разлози који су довели и доводе до веома изражених облика дезорганизације породице,

а то се нужно одражава на понашање деце и малолетних особа као најосетљивијих категорија друштва које у процесу одрастања доживљавају јачу кризу (Косовић, 1999).

Мек Корд и сарадници, током лонгитудиналног проучавања јувенилних делинквената (Blackburn, 2004, према Гојковић, 2010), нису утврдили разлику између делинквената који су потицали из растуреног дома (одсуство оца) и оних који су потицали из проблематичних али целовитих породичних средина. Утицај разореног дома, тако би се морао свести пре свега на ефекат развода, сепарације родитеља и детета од родитеља. Ту се мисли на избор детета (ако је могућ) ком родитељу треба да припадне, осећања кривице и друге снажне емоције и све оно што се одвија као интрапсихички живот детета у таквим процесима.

Злоупотреба алкохола у породици

Проблеми који се јављају огледају се у: неусклађеним ставовима њених чланова, неуравнотеженим односима, конфузијом свих видова комуникација и интеракција, атипичном дистрибуцијом породичних улога и ауторитета, занемаривању обавеза, постепеној дезинтеграцији и дезорганизацији породице, сиромаштвом социјалног живота све до потпуне изолације (Настасић и Чекеревац, 2011). Атмосфера у породици са злоупотребом алкохола је емоционално нестабилна, што проузрокује осећање несигурности и међусобне удаљености између чланова породице, које се још више продубљује агресивним иступима и насиљем. Недостатак топлине и узајамности доводи до емоционалне депривације свих чланова, а нарочито деце. Деца у породици алкохоличара одрастају без љубави. Дешава се да деца алкохоличара беже из родитељског дома да би избегли мучну, напету атмосферу где су угрожена, где немају топлине, материјалне и психичке сигурности. Деца из оваквих породица имају проблеме идентификације и могу бити лоше социјализована (Трибић, 2000). Таквој деци улица постаје уточиште. А од улице и васпитне запуштености до криминалног понашања, односно сукоба за законом, није далеко.

Присуство менталних болести у породици

На основу истраживања овај аутор је нашао да је морбидитет у виду неуротских сметњи и поремећаја понашања, повећан код деце чији је један родитељ имао озбиљнији ментални поремећај, али да је ефекат, такође био видљив и када је родитељ имао хроничну соматску болест (Rutter, 1966). Пре десетак година, Ратер је проучавао варијабилност у реакцијама деце која имају једног болесног родитеља. На основу тог истраживања, утврђено је да мање од једне половине њих развијају неки ментални поремећај. Карактеристике и контекст родитељеве болести играју значајну улогу у одређивању морбидитета код деце. Морбидитет је значајно мањи уколико је родитељева болест блага, краткотрајна, није повезана са породичном неслогом, са сукобима у породици, погоршавањем родитељства и развода (Rutter, 1966).

МЕТОДОЛОГИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Значај и важност овог истраживања, огледа се у томе да до сада предиктивна способност НЕХАСО-модела у објашњењу малолетничке деликвенције није испитана нити у Србији, ни у иностранству. Такође, није истраживана ни способност психопатије да објасни криминално понашање, нити заједничка улога личносних диспозиција и породичних ризико-фактора у предвиђању криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела. Прикупљени подаци биће употребљени за предвиђање критеријума важних за проблем криминалитета код адолесцената. На тај начин ће се добити обухватна и прецизна слика о оним личносним диспозицијама и породичним ризико – факторима које могу бити одговорне за криминално понашање код малолетних починилаца кривичних дела. Овај проблем има како теоријску, тако и практичну важност, зато што криминалитет код малолетних починилаца кривичних дела, представља важан проблем у сваком друштву.

Из наведеног произилази основни проблем истраживања који гласи:

Да ли постоје и какве су повезаности између HEXACO црта личности, породичних ризико-фактора, психопатских црта и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

Основни циљ истраживања је утврђивање повезаности између HEXACO црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ ИЛИ ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Утврдити да ли постоји статистички значајна повезаност између црта личности (Поштење, Емоционалност, Екстраверзија, Сарадљивост, Савесност и Отвореност), психопатских црта (Заравњени афекат, Интерперсонална Манипулација, Необуздани животни стил и Криминалне тенденције) и породичних ризико-фактора (слагање између родитеља, потпуна породица, слагање испитаника са мајком, слагање испитаника са оцем, осуђиваност чланова породице, психички проблеми код чланова породице, злоупотреба алкохола чланова породице и злоупотреба ПАС чланова породице),
2. Утврдити да ли постоји статистички значајна повезаност црта личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора са криминалним понашањем.
3. Утврдити да ли су црте личности, психопатске црте и породични ризико-фактори статистички значајни предиктори криминалног понашања.

У истраживању је учествовало 100 испитаника мушког пола просечне старости 17.61 година ($AS=17.61$; $SD=1.49$). С обзиром на место становања, у укупном узорку 73.0% испитаника је из градске средине. Узорак испитаника је пригодан и добровољачки. По нацрту истраживања, за испитивање су планирани малолетници узраста од четрнаест до осамнаест година. Међутим, услед недостатка довољног броја испитаника тог узраста, узорак малолетника по питању узраста је проширен. Тако да су у овом истраживању учествовали адолесценти од четрнаест до двадесет година, који се налазе у Васпитно-поправном дому у Крушевцу на издржавању прописане казне, због почињених различитих кривичних дела.

Истраживање је спроведено током октобра месеца 2015. године на територији Србије, у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Услови су били задовољавајући. Истраживање је спроведено на Пријемном одељењу, у Полуотвореним одељењима у различитим павиљонима и у Културном Центру дома. С обзиром да је ово специфична установа, и да постоји строго одређени план активности, малолетници су упитнике попуњавали пре или после школе, заната, или датих обавеза које су најпре морали да обаве, дакле, они су упитнике попуњавали у периоду за слободне активности. Учесници истраживања су сарађивали и били мотивисани за попуњавање упитника. У неким групама, попуњавање упитника је било успорено, услед неписмености испитаника. Неписменост је заступљена због тога што неки испитаници, различитог узраста, тек сада похађају први разред Основне школе у склопу Васпитно-поправног дома. Том приликом је било потребно читати свако питање испитанику који не уме да чита. У таквим ситуацијама су свој допринос дали васпитачи Васпитно-поправног дома.

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

Истраживање је спроведено са циљем утврђивања повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

Резултати овог истраживања су показали да је прва хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајне повезаности између црта личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора је делимично потврђена. Највећа корелација између димензија личности и психопатских црта је између димензија Поштења и Антисоцијалности, док је највећа корелација између димензија личности и породичних ризико-фактора повезаност димензије Поштења са Слагањем између родитеља и Да ли испитаник потиче из потпуне породице. Корелациона анализа односа психопатских црта и породичних ризико-фактора показује да је највећа корелација између Необузданог животног стила и Слагања испитаника са оцем. Оно што није потврђено јесу негативне релације између Емоционалности и Сарадљивости са једне и

психопатије са друге стране. За црту Емоционалности можемо претпоставити да је ова релација изостала због ниске поузданости ове скале (ова претпоставка се може применити и на изостанак релација Емоционалности са криминалним понашањем). Што се тиче Сарадљивости, могуће је да код малолетних прекршиоца улога агресивности (која представља негативан пол црте Сарадљивости) у описивању психопатије није толико изражена као код одраслих.

Добијени резултати су показали да је друга хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајне повезаности НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора са криминалним понашањем, делимично потврђена. Највећа корелација између димензија личности и димензија криминалног понашања је између димензија Поштења и Броја извршених кривичних дела, док је највећа корелација између психопатских црта и криминалног понашања повезаност димензије Афективитетом са Старошћу приликом првог извршеног кривичног дела. Можемо приметити да су ови налази углавном у складу са подацима добијеним на узорку одраслих осуђених лица (Међедовић, 2015).

Корелациона анализа односа породичних ризико-фактора и криминалног понашања показује да су највеће корелације између тога Да ли испитаник потиче из потпуне породице са Старошћу приликом првог извршеног кривичног дела и Криминалитета у породици са Васпитним мерама.

Трећа специфична хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајних предиктора криминалног понашања из сета димензија личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора, је делимично потврђења. Димензија Поштења се показала као статистички значајни предиктор Старости приликом извршења првог кривичног дела и Броја извршених кривичних дела. Слагање са мајком и Криминалитет у породици су статистички значајни предиктори Васпитних мера. Савесност, Афективитет, Необуздани животни стил и Да ли испитаник потиче из потпуне породице су статистички значајни предиктори Броја правосудних пресуда.

Истраживање је потврдило да постоје повезаности између криминалног понашања, породичних ризико-фактора, појединих психопатских црта и појединих димензија личности. Породица је основни агенс социјализације, тако да сваки поремећај у породичним односима представља фактор ризика за децу и младе који живе у дисфункционалним породицама. Нескладни породични односи, посебно ако су праћени лошим слагањем родитеља, конзумирањем алкохола, конзумирањем психоактивних супстанци, присуство психичких болести у породици, присуство

криминалитета у породици, врло често одводе децу на улицу, у друштво вршњака склоних криминалном понашању, што је први корак ка малолетничкој деликвенцији. Ово истраживање је потврдило чињеницу да су породични односи важни за развој детета и да лоши односи у породици утичу на појаву криминалног понашања малолетника. Резултати налаза говоре о томе да што је слагање малолетника са мајком процењено као лошије они имају више изречених васпитних мера, као и ако је у породици малолетника неко био осуђиван њему је изрицан већи број васпитних мера.

Важно је напоменути и да у клиничкој пракси постоји велика потреба за упитником за процену психопатије, па је стога врло важно даље утврђивање метријских карактеристика, примена на затворској популацији, као и примена овог упитника у свакодневној клиничкој пракси. Ограничења овог истраживања односе се на узорак истраживања, као и на коришћене инструменте истраживања. Што се узорка тиче, ограничење представља његова величина. Релативно мали број испитаника је засигурно повећао вероватноћу грешке типа 2, односно могућности да ефекти који стварно постоје не буду детектовани. Дакле, мала величина узорка је вероватни узрок зашто су хипотезе само делимично потврђене: стварне повезаности за које је могуће да постоје на нивоу популације нису могле бити детектоване на 100 испитаника. Када је реч о коришћеним инструментима, упитник HEXACO-PI-R је показао одређене мане. Оне се пре свега огледају у релативно нижим поузданостима свих скала а посебно скале Емоционалности. С обзиром да ниске поузданости такође обарају интензитет корелација, ниска поузданост је вероватни узрок изостанка негативних повезаности између Емоционалности и других испитиваних мера. Ови резултати упућују истраживаче и практичаре на опрез када је у питању коришћење HEXACO-PI-R инвентара у популацији малолетних деликвената.

Добијеним резултатима су делимично потврђене полазне претпоставке истраживања. Нова питања упућују на потребу испитивања односа са другим корелатима повезаним са HEXACO цртама личности, психопатским цртама, породичним ризико-фактора и димензијама криминалног понашања. Важни потенцијални корелати наведених конструката су самоефикасност, самопоштовање, емпатичност, интелигенција, локус контроле, однос са вршњацима, васпитни стилови родитеља, стилови афективне везаности, хостилност, депресивност, анксиозност, стратегије суочавања са стресом, задовољство животом, квалитет живота и школски успех. Од социо-демографских карактеристика битно је испитати однос социо-економског статуса и места сталног борава са криминалним понашањем.

Практичне импликације спроведеног истраживања огледају се у могућности примене стеченог знања о датим феноменима и увиђање утицаја одређених особина личности, психопатских црта и породичних чиниоца на развој и подстицање криминалног понашања код малолетних деликвената на овим просторима. Добијени подаци могу се применити у превенцији малолетничке деликвенције, дијагностици и терапији одређених поремећаја код младих, у циљу унапређења квалитета живота свих младих и омогућавања здравог развоја личности. Откривање релевантних карактеристика малолетних деликвената могло би допринети осмишљавању адекватнијих мера за њихово укључивање у социјално окружење и радну средину.

Резултати могу послужити школским психолозима у циљу унапређења социјализације и образовања и пружању психо-социјалне подршке свим адолесцентима. Имајући у виду утицај породице и породичних односа на развој криминалног понашања, потребно је формулисати различите програме, који би били усмерени на саветодавни рад и веће практиковање породичне психотерапије са члановима породице, у циљу њиховог едуковања како на најбољи могући начин могу помоћи својим адолесцентним члановима да побољшају своје ментално здравље и да оснаже своје социјалне капацитете и интерперсонално понашање.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђирић, З. и Димитријевић, Б. 2009. *Основи судске психијатрије и судске психологије*. Ниш: Студентски културни центар.
- Даруши, Д. 2015. *Наркокаријера у огледалу криминала*. Нови Сад : Мултидизајн.
- Димитријевић, Б. 2006. Личност малолетничке деликвенције. *Годишњак за психологију*, 4-5, 207-222.
- Голубовић, Г., Лакић, А., и Илић, Б. 2002. *Основи форензичке психологије и психопатологије*. Бор: Здравствени центар Бор.
- Гојковић, В. 2010. Породица и припадност криминалним групама као каузални криминогени фактори. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 29, 167-192.
- Хрнчић, Ј. 2007. Нека терминолошка разјашњења у области малолетничке деликвенције. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26, 183-202.

- Хрнчић, Ј., и Џамоња – Игњатовић, Т. 2010. Оптимус – Обухватан приступ превенцији сукоба са законом код деце и младих. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 29, 125-139.
- Међедовић, Ј. 2010. Базична структура личности и психопатија: допринос дезинтеграције. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*. 29, 7-29.
- Међедовић, Ј. 2015. Номолошка мрежа психопатије. Београд: *Институт за криминолошка и социолошка истраживања*.
- Момировић, К. и Поповић, Д. 2002. Психопатија и криминал. Лепосавић : Универзитет у Приштини, Центар за мултидисциплинарна истраживања Факултета за физичку културу.
- Настасић, П. и Чекеравац, А. 2011. *Принципи социјално-психолошког дијагностификовања асохолизма у социјалном раду*. Факултет политичких наука, 6, 421-432.
- Стевковић, Љ. 2007. Насилна виктимизација као фактор ризика за насилно криминално понашање малолетника. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26, 309-321.
- Трбић, В, 2000. *Опис алкохоличарске породице*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Ashton, M.C., Lee, K. & Son, C. 2000. Honesty as the sixth factor of personality: Correlations with Machiavellianism, primary psychopathy and social adroitness. *European Journal of Personality*, 14, 359-368.
- Ashton, M., Lee, K. and de Vries, R. 2014. The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotional Factors: A Review of Research and Theory. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 1-14.
- Cale, E.M. 2006. A quantitative review of the relations between the “Big 3” higher order personality dimensions and antisocial behavior. *Journal of Research in Personality*, 40, 250-284..
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. 1992. *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and the Five Factor Inventory (NEO-FFI): Professional Manual*. Psychological Assessment Resources, Inc, Odessa, Florida.

- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., & Sejourne, S. 2009. Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47, 734-739.
- Daversa, M. T. 2010. Early environmental predictors of the affective and interpersonal constructs of psychopathy. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 54, 6-21.
- De Vries, R.E., Lee, K., & Ashton, M.C. 2008. The Dutch HEXACO personality inventory: Psychometric properties, self-other agreement, and relations with psychopathy among low and high acquaintance ship dyads. *Journal of Personality Assment*, 90, 142-151.
- De Vries, R., PhD, & Van Kampen, D. 2010. The HEXACO and 5DPT models of personality: A comparasion and their relationships with psychopathy, egoism, pretentiousness, immorality, and machiavellianism. *Journal of Personality Disorders*, 24, 244–257.
- Frick, P. J., Kimonis, E. R., Dandreaux, D.M., & Farell, J. M. 2003. The 4 years stability of psychopathic traits in non-referred youth. *Behavioral Sciences & the Law*, 21, 713-736.
- Hare, R.D. 1998. Psychopaths And their nature: Implications for the mental health and criminal justice systems. In T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith & R.D. Davis (eds.), *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behavior*. (p.p. 188-212). New York: Guilford.
- Hare, R. D. 2003. *The Hare Psychopathy Checklist—Revised* (2nd ed.). Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare, R., & Neumann, C. S. 2010. The role of antisociality in the psychopathy construct: Commrnt on Skeem and Cooke (2010). *Psychological Assessment*, 22, 446-454.
- Karpman, B. (1948a). Conscience in the psychopath: Another version. *American Journal of Orthopsychiatry*, 18, 455-491.
- Kerig, P. K., Bennett, D. C., Thompson, M., & Becker, S. P. 2002. “Nothing really matters”: Emotional numbing as a link between trauma exposure and callousness in delinquent youth. *Journal of traumatic stress*, 25, 272-279.
- Kochanska, G., Kim, S., Boldt, L. J., & Yoon, J. E. 2013. Children’s callous-unemotional traits moderate links between their positive relationships with parents at preschool age

- and externalizing behavior problems at early school age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 1251-1260.
- Lang, S., Af Klinteberg, B., & Alm, P. O. 2002. Adult psychopathy and violent behavior in males with early neglect and abuse. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 93-100.
- Lee, K., & Ashton, M. C. 2004. Psychometric properties of the HEXACO Personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329–358.
- Padrini, D. A., & Loeber, R. 2008. Interpersonal callousness trajectories across adolescence early social influences and adult outcomes. *Criminal justice and behavior*, 35, 173-196.
- Rutter, M. 1966. Children of sick parents: An environmental and psychiatric study, Maudsley Monograph, No 16, Oxford University Press.
- Salekin, R. 2008. Psychopathy and Recidivism From Mid-Adolescence to Young Adulthood: Cumulating Legal Problems and Limiting Life Opportunities. *Journal of Abnormal Psychology*, 117, 386–395.
- Savage, J. 2009. Understanding persistent offending: linking developmental psychology with research on the criminal Career. In: J. Savage, (ed.), *The Development of Persistent Criminality* (pp. 3-33). Oxford: Oxford University Press.
- Saucier 2009. What are the most important dimensions of personality? Evidence from studies of descriptors in diverse languages. *Social and Personality Psychology Compass*, 314, 620-637.
- Van Dalen, A. 2001. Juvenile Violence and Addiction: Tangled Roots in Childhood Trauma. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 1, 25-40.
- Young, J. C., & Widom, C. S. (2014). Long-term effects of child abuse and neglect on emotion processing in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 38, 1369-1381.

Meri Z. Nešić

**PERSONALITY, FAMILY RISK FACTORS AND PSYCHOPATHY AS
PREDICTORS OF CRIMINAL BEHAVIOR IN ADOLESCENTS**

Resume

The survey was conducted to determine the association between personality traits HEXACO, psychopathic traits, family risk factors and dimensions of criminal behavior among juvenile offenders. The survey was conducted during October 2015 in the territory of Serbia, the Juvenile Correctional Facility in Kruševac. The research was done on a sample of 100 respondents, male, aged 14 to 20 years. Set the objective of this research, which concerned the relationship between the above constructs was partially achieved. Since personality traits the best predictor of criminal behavior has been the dimension of Fairness. Honesty/Humility is a significant predictor of criterion measures Age first in the execution of the offense and the number of offenses. When it comes to criminal behavior, for psychopathy is the best predict affective and outrageous lifestyle. Findings showed that the family od the risk factors for the most part connected with the criterion measures: Overall accuracy with his mother, Typesetting patients with the presence of his father and Crime in the family.

Keywords: juvenile, criminal behavior, family-risk factors, personality traits, HEXACO model of personality, psychopathy.

Овај рад је примљен 11. септембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. октобра 2023. године.